

Videnskabelig Leder

Ugeskr Læger 2020;182:V205034

Open access-publicering og Plan Speed

Aleksander Krag & Anja Pinborg

Ugeskr Læger 2020;182:V205034

Open access betyder, at videnskabelige artikler, som er kvalitetssikrede i peer review og optaget i et videnskabeligt tidsskrift, skal kunne læses og distribueres uden finansielle, tekniske eller juridiske restriktioner. Danmark har siden 2018 haft en national strategi for open access for sikre, at vi får maksimal effekt ud af forskningen via fri adgang til forskningsbaseret viden. Fra 2025 er målsætningen at fremme uhindret, digital adgang til alle fagfællebedømte forskningsartikler fra danske forskningsinstitutioner – med maksimalt 12 måneders forsinkelse, det vi i dag kalder grøn open access. Dette foregår ved, at man parallelpublicerer den sidste Wordversion af den antagne publikation i Pure, Bio-archive, EPrints eller en anden digital platform, når det er muligt og under hensyn til tidsskriftets ophavsret. Man kan også, mod kompensation til udgiveren, publicere med gylden open access, som umiddelbart giver alle adgang til publikationen. Hos Lancet koster det f.eks. ca. 35.000 kr., og hos specialtidsskrifterne ofte 15.000-20.000 kr. De offentlige forskningsfonde som Danmarks Frie Forskningsfond, Innovationsfonden og Danmarks Grundforskningsfond har en politik på området og søger at bidrage yderligere til udbredelsen af open access som standard i videnskabelige publiceringer i form af grøn open access. Lignende strømninger ses i resten af verden, hvor National Institutes of Health i USA, National Health Service i England og Horizon 2020 i EU har lignende krav til open access. F.eks. er Bill & Melinda Gates Foundation et skridt foran og kræver gylden open access for alle publikationer, de har støttet.

Vi står således midt i en brydningstid, hvor hele den gammelkendte publikationsvirksomhed med videnskabelige forlag, som overtager rettighederne, udgiver artikler og får deres indtægter gennem tidsskriftabonnementer er under forandring. Vi kan derfor forvente en open access-model, hvor forskerne i højere grad selv kommer til at betale for publicering af deres artikler, som så til gengæld bliver tilgængelige for alle.

Plan Speed eller Plan S blev i september 2018 offentliggjort af cOAlition-S, som er et konsortium af fonde og bevillingsinstitutioner i Europa med støtte fra Europa Kommissionen og European Research Council [1]. Plan S har til formål at fremskynde open access-modellen, så forskning bliver frit tilgængelig for alle, umiddelbart efter at det er publiceret. Formålet er give alle

borgere, institutioner og virksomheder i alle lande ret til direkte og umiddelbar adgang til de artikler, som er resultatet af den forskning, de har været med til at bevillige fondsstøtte. De fleste offentligt ansatte læger har via deres sygehus eller universitet gratis adgang til de nyeste videnskabelige publikationer. Men for mange privatansatte læger, almindelige borgere, ansatte i institutioner eller personer i lande, hvor der ikke er økonomi eller infrastruktur til det, er der en såkaldt betalingsmur for adgang til hver enkelt artikel. Behovet og værdien af gylden open access blev meget tydelig, da coronavirus disease 2019 (COVID-19)-pandemien tog fart. Uhindret og umiddelbar deling af forskningsbaseret viden om den nye sygdom var og er vital for håndteringen af den globale sundhedskrise. En række af de førende tidsskrifter som The New England Journal of Medicine, JAMA: The Journal of the American Medical Association og BMJ indførte således midlertidig gratis gylden open access for alle artikler om COVID-19.

De forskere, som har modtaget forskningsmidler fra de fonde, som har underskrevet Plan S, herunder også EU-fonde, må fra 2021 kun offentliggøre de artikler, som er resultatet af deres forskningsmidler i tidsskrifter med open access. Set fra et læge-, patient- og samfundssynspunkt er Plan S og open access oplagt det helt rigtige; lad os gøre al videnskabelig litteratur tilgængelig for alle så hurtig som muligt, så vi får så stor vidensdeling og dermed udbytte som mulig. Men hvem skal betale for fuld (gylden) open access? Bliver det til syvende og sidst forskeren og lægen, som publicerer, som skal betale gennem publikationsafgifter. En anden bekymring er, om vi kan opretholde niveauet i den grundige, men omkostningsfulde og tidskrævende proces med fagfællebedømmelse af artiklerne. Dette udgør hjørnestenen i den redaktionelle sikring af kvaliteten. Nogle tidsskrifter vil givet fristes til at gå på kompromis for at få publikationerne hurtigere afsted, og det kan blive vanskeligt at skelne rovtidsskrifter og tidsskrifter med tvivlsom kvalitet etableret med det ene formål at tjene penge uden de traditionelle forlagsmæssige modydelser som f.eks. peer review fra lødige open access-tidsskrifter. I tråd med dette har flere af de »store« tidsskrifter nu lavet preprintplatforme, hvor artikler kan blive offentliggjort, før de er accepteret. Fordelen er naturligvis, at vigtig viden kan blive delt med hele verden, før materialet har gennemgået den redaktionelles proces med fagfællebedømmelser, men ulempen er, at artiklen, hvis den afvises af tidsskriftet, og man har krydset af i preprintfeltet, kommer online og kan citeres, men uden at være PubMed-indeksret.

Det globale marked for videnskabelige publikationer er domineret af ganske få meget store børsnoterede kommercielle spillere såsom Elsevier, SpringerNature og Wiley med mange tusind tidsskrifter i porteføljen, som typisk leverer et overskud på mange milliarder kroner årligt til deres ejere. Vi er i Danmark nødt til at se på, hvordan vi understøtter ambitionen og kravet om open access. Det kunne f.eks. være, at regionerne, universiteterne eller hospitalerne dækkede udgifter til publikation, så de enkelte læger og forskere ikke skal betale publikationsgebyret selv. Enkelte regioner har allerede taget den model op, men midlerne i puljerne har ikke være tilstrækkelige til at dække alle udgifter. En mulighed er diamond eller platin open access, hvor det er gratis både at publicere og tilgå artiklerne umiddelbart. Men det vil typisk forudsætte en ikkeprofitdrevet model med ekstern økonomisk støtte til at drive tidsskriftet. Indtil videre skal

forskere og læger være opmærksomme på, at der i deres fondsansøgninger skal indgå midler til publikation. Dog kan man publicere gratis open access i Danish Medical Journal, hvis man er medlem af Lægeforeningen.

KORRESPONDANCE: Anja Pinborg, Fertilitetsklinikken, Juliane Marie Centeret, Rigshospitalet & Ugeskrift for Læger. E-mail: anja.bisgaard.pinborg@regionh.dk

INTERESSEKONFLIKTER: Forfatterens ICMJE-formularer er tilgængelige sammen med lederen på Ugeskriftet.dk

LITTERATUR

1. <https://www.coalition-s.org/> (23. jun 2020).